

Reda, dn. 02.07.2022 r.

Dr hab. Astrid Męczkowska-Christiansen, prof. AMW

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni im. Boh. Westerplatte

Recenzja

**wykonana dla Rady Akademickiej Dolnośląskiej Szkoły Wyższej
rozprawy doktorskiej Pani mgr Joanny Paciuchin**

**pt. *Education, hegemony and inequality. The case of socio-educational programs for
Romanian roma community in Wrocław,***

przygotowanej pod kierunkiem

dr hab. Lotara Rasińskiego, prof. DSW

Problematyka przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej dotyczy programów społeczno-edukacyjnych adresowanych do grupy Romów pochodzenia rumuńskiego, objętych zjawiskiem społecznej marginalizacji i zamieszkujących Wrocław od ostatniej dekady XX w. Teoretycznych i metodologicznych ram dla przedsięwzięcia badawczego dostarczyła analiza dyskursu, uprawiana w perspektywie krytycznej i operująca m.in. pojęciami dominacji, hegemonii, władzy, języka jako nośnika relacji władzy, a także marginalizacji.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, opatrzonych wstępem, zakończeniem oraz bibliografią. Liczy 198 stron. Problematyka podjęta przez Autorkę jest niezwykle aktualna oraz ważna – zarówno ze względu na jej znaczenie dla dyscypliny „pedagogika” (w szczególności – w odniesieniu do pola pedagogiki społecznej), lecz także, mając na uwadze aspekty społeczne: porusza zagadnienia kluczowe dla kwestii transformacji społecznej, demokracji, jej rozwoju i stających przed nią zagrożeń, społeczeństwa obywatelskiego i jego struktur,

społecznych nierówności i językowych/dyskursywnych mechanizmów ich wytwarzania, a także znaczenia szeroko pojmowanej edukacji (w tym interwencji socjalno-edukacyjnej) dla funkcjonowania społeczeństw demokratycznych.

Przechodząc do systematycznej oceny recenzowanej rozprawy, odniosę się do następujących kwestii:

1. Zakresu oraz jakości analiz teoretycznych oraz ich związku z przedmiotem, zakresem problemowym i metodologiczną konstrukcją badań empirycznych;
2. Analiz społecznego kontekstu funkcjonowania programów społeczno-edukacyjnych objętych badaniem, w tym dotyczących sytuacji ich adresatów;
3. Metodologicznych aspektów badań własnych;
4. Jakości uzyskanych rezultatów badawczych;
5. Struktury pracy i jej formalnej poprawności;
6. Oceny źródeł i sposobu ich wykorzystania;
7. Konsekwencji, klarowności i samodzielności intelektualnej w konstruowaniu wyводу.

Ad.1. Zakres oraz jakość analiz teoretycznych oraz ich związek z przedmiotem, zakresem problemowym i metodologiczną konstrukcją badań empirycznych

Analizy teoretyczne stanowią przedmiot dwóch pierwszych rozdziałów rozprawy. Miały one na celu wypracowanie narzędzi koncepcyjnych, które następnie zostały wykorzystane w badaniach empirycznych. W pierwszym rozdziale przedstawiono zagadnienia związane głównie z krytyczną teorią dyskursu w kontekście jej powiązań z teoriami demokracji agonistycznej i radykalnej oraz problematyki emancypacji. Całość tych analiz została osadzona w kontekście edukacyjnym, z uprzywilejowaniem koncepcji *pedagogii publicznej* (*public pedagogy*) Gerta Biesty jako osadzonej w pedagogice krytycznej (tu w sposób szczególnie zaakcentowano prace Henry'ego Girouxa). Idea *pedagogii publicznej* wyznacza Autorce właściwy kontekst edukacyjny dla realizacji analiz dotyczących programów społeczno-edukacyjnych adresowanych do mniejszości romskiej zamieszkującej Wrocław.

W odniesieniu do teorii dyskursu – Autorka starannie przeanalizowała związki języka z konstrukcją świata społecznego, posługując się głównie ujęciami Michela Foucault, Jürgena Habermasa, Ernesto Laclau i Chantal Mouffe – akcentując te ostatnie jako podstawowe dla

konstruowania własnego sposobu myślenia o konstytuowaniu się zjawisk świata społecznego, w tym dla warunków tworzenia społecznych tożsamości grup i jednostek w przestrzeni społecznej nieuchronnie naznaczonej konfliktem dyskursów i walką o hegemonię. Jak twierdzi, uprzywilejowanie tejże właśnie perspektywy pozbawi Ją pokus obciążenia poznawczych wyników własnych badań sądami wartościującymi (s.24) – czy rzeczywiście na tym polega wyjątkowość przywołanej perspektywy teoretycznej? A także: czy z perspektywy *ex post*, Autorka uznaje własne „roszczenia do obiektywizmu” (jak to odczuwam) za spełnione?; Oraz: czy wysoki potencjał eksplanacyjny teorii w zakresie dyskursywnej analizy pól konfliktów, mechanizmów dominacji, wykluczeń, konstruktywnej/regulatywnej mocy języka dla powoływania obiektów, etc., czyni tę teorię usytuowaną jakoby poza polami oddziaływań tychże dyskursów?

Rozważania dotyczące relacji pomiędzy językową konstrukcją rzeczywistości społecznej, dyskursem jako medium konstrukcji społecznych tożsamości a edukacją – co stanowi ważne i wartościowe zwieńczenie analiz dedykowanych teorii dyskursu, objętych pierwszym podrozdziałem rozdziału 1. Jednocześnie w tym fragmencie Autorka celnie podkreśla związek własnych poszukiwań badawczych z przedmiotem analiz pedagogiki. Pewien teoretyczny niedosyt związany z tą częścią rozprawy budzi analiza koncepcji emancypacji, zwłaszcza w odniesieniu do jej re-interpretacji dokonanej przez Gerta Biestę. Doktorantka akcentuje w tej części wpływ, jaki na teorię Biesty wywarła myśl Michela Foucault, pomijając istotne dla tej kwestii inspiracje Ranciere’owskie, z ich dwoma – kluczowymi dla Biesty koncepcji emancypacji – momentami: transgresji i subiektywfikacji (*subjectification*). Jak sądzę, mogłyby one okazać się znaczące dla analizy „emancypacyjnego potencjału” programów społeczno-edukacyjnych adresowanych do Romów. Kwestia ta wydaje mi się jednak szczególnie znacząca ze względu na osadzenie przez Doktorantkę jej analiz w krytycznie rozumianej *pedagogiczności* – której rdzeniem (wciąż, pomimo odrzucenia jej modernistycznych konotacji, na co słusznie zwrócono uwagę) pozostaje jej emancypacyjny potencjał.

W drugim rozdziale recenzowanej rozprawy Autorka dokonuje krytycznej analizy edukacyjnych mitów, umacniających edukacyjne i społeczne nierówności: merytokracji, w powiązaniu z założeniem równości w dostępie do edukacji, oraz rasowości. Wywód ten jest kluczowy dla rozumienia różnic etnicznych jako różnic społecznie konstruowanych a zarazem

funkcjonalnych z punktu widzenia utrzymywania społecznych *status quo* – w tym generowania podziałów i konserwowania hegemonii dominujących dyskursów w kontekście sprawowania władzy politycznej (rozumianej „po Foucaultowsku”). Rozważania te zostały wyraźnie powiązane z kwestią edukacji – głównie w kontekście jej (neo)liberalnego oblicza. W ostatniej części rozdziału drugiego zagadnienia te zostały odniesione do problematyki „rasistowskich mechanizmów” wpisanych w oddziaływania społeczne i polityki adresowane do mniejszości romskiej zamieszkującej Polskę i Europę. Z kolei zagadnienia konstruowania społeczno-kulturowego statusu Romów, w kontekście historii marginalizacji tej zróżnicowanej grupy społecznej, zostały przedstawione w trzecim rozdziale pracy.

Całość analiz teoretycznych zaprezentowanych w dwóch pierwszych rozdziałach pracy cechuje się wysokim poziomem rzetelności akademickiej. Bardzo wysoko oceniam zabiegi koncepcyjne dokonane przez Doktorantkę, trafność wyboru narzędzi teoretycznych oraz uzasadniająca te zabiegi argumentację. Wywód nacechowany jest erudycyjnością, dociekliwością, a także świetnym i bardzo bogatym doбором źródeł.

Ad. 2. Analizy społecznego kontekstu funkcjonowania programów społeczno- edukacyjnych objętych badaniem, w tym dotyczących sytuacji ich adresatów

Zagadnienia społeczno-kulturowego statusu, marginalizacji, historii i aktualnej sytuacji społeczno-politycznej Romów zostały przedstawione w trzecim rozdziale pracy. Analizy koncentrują się wokół zagadnień dotyczących Romów pochodzenia rumuńskiego, podkreślają jednak różnorodność obecną w ramach tej grupy etnicznej. Najważniejszą w moim przekonaniu część tych analiz stanowi ukazanie społecznego konstruowania Roma jako *Obcego – Gorszego Innego*; w tym kontekście ważne miejsce zajmuje ekspozycja zjawiska romofobii i jej konstruowania w ramach społecznie dominujących dyskursów. Tu także dokonano swoistej analizy przypadku Romów osiadłych w latach 90. tych we Wrocławiu z uwzględnieniem ich dążeń do samookreślenia i konserwacji grupowej tożsamości. Wyjściową perspektywę dla identyfikacji fenomenów kulturowych, związanych z funkcjonowaniem społeczności romskich, a także mechanizmów konstruowania ich społecznych tożsamości w perspektywie dominujących dyskursów, dostarczyła Autorce perspektywa określana jako

Critical Romani Studies. Omówione tu analizy uznaję za rzetelną i trafną podstawę dostarczającą wglądu w społeczny kontekst prowadzonych badań empirycznych.

Ad. 3. Metodologiczne aspekty badań własnych

W sposób dość nietypowy – zaprezentowaniu koncepcji badań własnych, w tym zastosowanego podejścia i metody badawczej, Autorka poświęciła niewielką część rozprawy, wprowadzającą do czwartego – empirycznego rozdziału pracy i licząca ok. 3 stron. Niemniej, za analizy o charakterze metodologicznym i dające podstawę dla koncepcji badań empirycznych, należałoby uznać także i te, które odnoszą się do pojęcia dyskursu i sposobów jego badania (są one zawarte w pierwszym rozdziale pracy).

Konstrukcja projektu badawczego stanowi moim zdaniem najsłabszy aspekt przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej i jej jakość wyraźnie kontrastuje z innymi aspektami tejże. Po pierwsze – nie przedstawiono w sposób wystarczająco klarowny problemów badawczych, muszą one być przynajmniej częściowo rekonstruowane w oparciu o analizę części empirycznej zawartej w czwartym rozdziale rozprawy. Problemy badawcze obejmują swoim zakresem krytyczną analizę programów społeczno-edukacyjnych adresowanych do wrocławskiej społeczności romskiej – zarówno w ich warstwie lingwistycznej jak i odnoszącej się do praktyk społecznych towarzyszących materializacji tej ostatniej, ze szczególnym uwzględnieniem analizy mechanizmów dominacji wpisanych w dyskursywny porządek konstrukcji tychże programów. Dyskursywne praktyki poddawane analizie uwzględniają: językową konstrukcję programów, w tym ich cele; praktyki edukacyjne adresowane do dzieci romskich oraz praktyki realizowane w ramach programów wspierania rodzin romskich. Zainteresowanie Badaczki szczególny sposób skoncentrowało się wokół zjawisk normalizacji, wykluczenia, narzucania społecznych tożsamości w relacji do hegemonicznych dyskursów. Ponadto analizie poddana została logika kulturowej (neoliberalnej) dominacji uwikłana w samą dyskursywną konstrukcję założeń projektów i ich realizacji (określana mianem *projektozy*). Wyróżnione tu zakresy powinny były znaleźć swoje odzwierciedlenie w postaci pytań badawczych – dodam, że w ramach jakościowej orientacji badawczej szczegółowe problemy badawcze mogą być konstruowane w trakcie lub nawet po przeprowadzeniu właściwej fazy badania empirycznego.

Moją wątpliwość budzi także niedostatek (jak to odczuwam) w zakresie identyfikacji podejścia badawczego (lub metod badawczych) zastosowanych w badaniu empirycznym. Wywiady narracyjne stanowią tu moim zdaniem jedynie jedną z „metod” pozyskiwania danych; *de facto* funkcjonującą w roli techniki badawczej, uzupełnionej analizą dokumentów i innych źródeł – Autorka nie prowadzi „rzeczywistych” badań narracyjnych, tj. opartych o specyficzną dla nurtu/nurtów badań narracyjnych konceptualizację relacji pomiędzy podmiotami, ich (narracyjną) tożsamością, a otaczającą je społeczną rzeczywistością; chciałoby się powiedzieć – pominięto swoistą „ontologię narracyjności”. Moją sugestią w kwestii „nazwania” zastosowanego instrumentarium metodologicznego byłoby odniesienie się do krytycznej analizy dyskursu jako perspektywy badawczej, w ramach której można wykorzystywać różnorodne metody i techniki gromadzenia danych. W pewnym sensie powyższa uwaga wiąże się z odczuciem przeze mnie zaskoczenia w związku z faktem, że Autorka „ramowo” wykorzystuje inspiracje płynące z krytycznej analizy dyskursu (CDA), nie wchodząc jednak w szczegółowe kwestie obecnych w niej orientacji czy strategii gromadzenia i analizy danych. A zatem: czyni to, dostarcza tym zabiegom świetnych teoretycznych podstaw we wcześniejszych częściach pracy, lecz ostatecznie nie nazywa „po imieniu”. W tym miejscu chciałabym się także odnieść do sygnalizowanej w tytule analizy przypadku – co także mogłoby stanowić pewien pomysł metodologiczny, uniknę jednak dalszych rozwinięć i poproszę Doktorantkę o ewentualne przemyślenie tej propozycji pod kątem możliwości zastosowania w badaniach własnych.

Ad. 4. Jakość uzyskanych rezultatów badawczych

Zdecydowanie wysoko oceniam jakość uzyskanych wyników badawczych – empiryczna część pracy jest bogata, wielowątkowa, w pewnym sensie demaskatorska, gdyż wyraźnie odślaniająca mechanizmy dominacji, w tym marginalizacji i naznaczania, wpisane w programy pomocowe adresowane do mniejszości romskiej, realizowane i konstruowane w korporacyjnym duchu neoliberalnej logiki. W tym sensie rezultaty badań własnych odnoszą się nie tylko do analiz społecznych praktyk realizowanych w ramach programów społeczno-edukacyjnych, lecz także do neoliberalnych, ukrytych strategii transformacji społeczeństwa obywatelskiego (rozumianego w odniesieniu do tzw. „trzeciego sektora”). Tu szczególnie interesująca wydaje się analiza zjawiska określonego mianem *projektozy* – jako kumulującego neoliberalne tendencje korporacjonizmu a także zawłaszczające kulturową tożsamość Innego i

wpisujące go w dyscyplinujące ramy homogenicznego społeczeństwa konsumpcyjnego. Uzyskane wyniki poznawcze obejmują świetną, w moim przekonaniu, analizę „działań pomocowych”, które *de facto* prowadzą do kulturowego wydziedziczenia - rozrywania tożsamości kulturowej i społecznej oraz niszczenia międzyludzkiej więzi, ostatecznie stanowiąc antytezę *togetherness* (Biesta) jako rdzenia pedagogii publicznej. Jakość tych analiz oceniam zatem bardzo wysoko.

Ad. 5. Struktura pracy i poprawność formalna

Pomimo bogactwa wprowadzonych wątków tematycznych i kontekstów teoretycznych, Autorce udało się zachować spójną konstrukcję wyводу i niezwykle klarowną narrację. Jest ona wyrazista pod względem intencji, konsekwentnie prowadzona, angażująca poznawczo a zarazem odsłaniająca wysoki stopień refleksyjności i dojrzałą kompetencję akademicką Doktorantki. Tekst odznacza się wysoką estetyką języka i poprawnością formalną. Rozprawa została przygotowana w języku angielskim.

6. Ocena źródeł i sposobu ich wykorzystania

Doktorantka wykorzystuje bogatą i zróżnicowaną literaturę, korzystając z wielojęzycznych źródeł w imponującej ilości pozycji. Piśmiennictwo zostało wykorzystane w sposób głęboki, krytyczny, służąc rozbudowanym analizom i syntezom, niekiedy będąc przedmiotem krytycznego namysłu.

Przechodząc do całościowej oceny przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej, pragnę podkreślić jej wysokie walory akademickie – zarówno w warstwie teoretycznej jak i empirycznej. Na szczególną uwagę w tym kontekście zajmuje nowatorstwo podjętej problematyki badawczej. Oceniając aspekty formalne, dostrzegam bardzo staranny sposób językowego opracowania tekstu, poprawną strukturę (z wyjątkiem części dedykowanej prezentacji założeń metodologicznych), a także bardzo obszerną i doskonale wykorzystaną literaturę przedmiotu. Rozprawę cechuje wysoki stopień oryginalności naukowej. Doceniam także bardzo wysoki poziom zaangażowania poznawczego Autorki w realizowaną problematykę badawczą, co przejawia się w dociekliwości, stawianiu nowych pytań i odkrywaniu wartościowych perspektyw interpretacyjnych.

problematykę badawczą, co przejawia się w dociekliwości, stawianiu nowych pytań i odkrywaniu wartościowych perspektyw interpretacyjnych.

Konkluzja

Kierując się dokonaną oceną, z przekonaniem uznaję, że będąca przedmiotem recenzji rozprawa pt. *Education, hegemony and inequality. The case of socio-educational programs for Romanian roma community in Wrocław*, autorstwa Pani mgr Joanny Paciuchin, spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2021478 t.j. ze zm.). Stawiam zatem wniosek o przyjęcie w/w pracy jako rozprawy doktorskiej oraz dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Dr hab. Astrid Męczkowska-Christiansen, prof. AMW

